

Otrok, který se stal králem

Cílem článku je poukázat na možnost účelové manipulace se sociální identitou prostřednictvím materiální kultury, a to ze strany společensky i politicky mocné vrstvy. Na příkladu historie Haiti z přelomu 18. a 19. století je ukázáno, jak se místní domorodý vládce Henri Christophe, který byl původně otrokem, nejprve chopil moci a následně usiloval o získání respektu ze strany evropských a amerických států. Toho doufal dosáhnout důsledným napodobováním materiálních i duchovních vzorů kultury kontinentální šlechty. I když se mu daného cíle dosáhnout nepodařilo, doba jeho vlády dodnes na Haiti zanechala hmotné památky, které bychom si bez znalosti etnohistorického kontextu spojovali s Evropany.

■ Petr KVĚTINA

Limity výpovědi artefaktů v otázce struktury společnosti

Archeologie zaměřená na poznání sociální hierarchie se obvykle věnuje atributům materiální kultury, které jsou spojené s projevy postavení ve společnosti. Opakovaně bylo přitom konstatováno, že existují

společenské třídy, které jsou archeologicky obtížně rozpoznatelné až neviditelné, a právě k nim příznačně patří otroci (Hrnčář – Květina 2016). Jejich přítomnost je tak často hmatatelná jen prostřednictvím náznaků, z nichž nejčastěji jsou zmiňovány okovy (viz text Václava Hrnčáře v tomto čísle našeho časopisu). Existenci nejnižší společenské vrstvy však mohou také dokládat i kategorie artefaktů, které se stylisticky a technologickou tradicí naprosto odlišují od domácí produkce. To platí typicky pro situace, kdy byli do cílové společnosti otroci dováženi odjinud. Artefaktně to bylo prokázáno v případě tzv. *colono-indian ware* či jen *colono-ware*, což je hrubá neglazovaná keramika z prostředí koloniální Ameriky, která byla vyráběna černými otroky a má kořeny v původní africké tradici (Keegan 1996, 271). Tím jsme se dostali k další možné specifičnosti otroků, a totiž, že mnohdy nešlo jen o čistě sociální, ale i etnickou vrstvu. Okolnosti však v jejich případě neumožňovaly dlouhodobé uchování ancestrální identity, ale (vypůjčíme-li si termín z jazykovědy) její kreolizaci. V historii koloniální Ameriky je takový proces konkrétně zaznamenán i v archeologickém materiálu (Posnansky 1984). Tento text se však bude věnovat jinému zajímavému případu, kdy nikoliv prolínání, ale snaha o přímé kopírování cizí duchovní i materiální kultury sloužila vzbouřeným otrokům k pokusu o zformování národní identity. Jde

vlastně o příklad otevřené manipulace s hmotnou kulturou, jakožto nositele stylu v antropologickém smyslu tohoto pojmu (např. Wiesner 1983, 256).

Autorem falzifikace identity byl muž jménem Henri Christophe, který ovládl Haiti v letech 1807–1820. Narodil se přitom jako černý otrok, který v dospělosti dosáhl postu hotelového umývače nádobí, jímž by pravděpodobně zůstal po celý život, kdyby nebylo Velké francouzské revoluce. Jeho rozhodně netypický osud ilustruje ruku v ruce se zmíněnou manipulací identity také doslova učebnicové materiální projevy uzurpátorského vládce. Stejně tak je však příběh tohoto černého krále důkazem toho, že osoba charismatického vládce podněcuje nečitelná propojení historických skutečností s legendami, a je proto mimořádnou výzvou porozumět procesům, které za popísanými událostmi stály.

Haiti na konci koloniálního období

Despotickou vládou Henriho Christopa vyvrcholilo velké povstání otroků na karibském ostrově, který Kolumbus nazval Hispaniola a jenž byl na přelomu 18. a 19. století politicky rozdělený na východní část Santo Domingo (dnes Dominikánská republika), vlastněnou Španělskem, a západní část Saint-Domingue (dnes Republika Haiti),

■ Obr. 1 Dům majitele plantáže na ostrově Curacao. Takto a ještě honosněji vypadala i sídla na Saint-Domingue. Foto P. Květina 2015.

■ Obr. 2 Dům nejchudších obyvatel ostrova Curacao v koloniálním období. Takto nejčastěji bydlelo svobodné nebělošské obyvatelstvo. Foto P. Květina 2015.

patřící Francii. Tu podle evidence z roku 1791 obývalo na 520 000 lidí, z čehož bylo 40 000 svobodných bělochů, 30 000 *affranchis* čili svobodných nebělochů a 450 000 otroků dovezených sem z Afriky. S roční spotřebou 30 000 nových pracovních sil se Saint-Domingue ve své době stalo největším odbytištěm afrických otroků v Americe. Výnosy z plantáží byly tak vysoké, že se Haiti na konci 18. století stalo jednou z nejbohatších zemí světa (obr. 1–2). Ostrov se stal největším producentem cukru na světě: v roce 1767 se odtud vyvezlo 72 milionů liber surového hnědého sladidla a 51 milionů liber cukru bílého. K tomu milión liber indigového barviva, dva milióny liber bavlny, množství melasy, kakaa, kůží a rumu. Přístav města Cap-Français, jemuž se přezdívalo Paříž Antil, byl tehdy mnohem větší než soudobé kotviště v New Yorku.

Ekonomická prosperita kolonie však nebyla předpokladem její vnitřní stability. Místní pestrá společenská mapa stvořila naopak sociální časovanou bombu. Kritický tlak totiž nevytvářel jen problematický vztah pánů a otroků, ale šlo o mnohorozměrnou kombinaci etnických, ekonomických, politických a regionálních problémů. Na přelomu 17. a 18. století eskalovalo napětí mezi koloniální správou francouzského impéria, bohatými plantážníky (*grand blancs*), chudými svobodnými bělochy (*petits blancs*), svobodnými černochoy a míšenci (*affranchis*), otroky narozenými už v Americe a otroky dovezenými z Afriky (Popkin 2012, 3). K tomu se ještě připočetlo odlišné, a tím i konkurenční ekonomické postavení Severní, Západní a Jižní provincie Saint-Domingue (James 1989, 58). Rozbuškou destrukce stávajícího pořádku se stala Velká francouzská revoluce.

I když by tato událost mohla být (a také často je) považována za impulz k povstání masy nesvobodných proti utlačovatelům, skutečnost byla zřejmě mnohem složitější. V Saint-Domingue té doby existovala řada skupin s různými požadavky, rozličnými cíli a odlišnými plány na jejich dosažení a všechna tato sociální seskupení se v následujícím bouřlivém období povstalecky angažovala.

Revoluce na Haiti

Revoluční nálada nejprve emotivně nabudila bílé nájemce plantáží v Cap-Français, kteří se ozbrojili, nechali si ušít nápadné uniformy se spoustou dekorací, rozdělili si vojenské hodnosti a vytáhli do ulic. Zjistili ovšem, že ve městě není moc proti komu revoluci vést. Rudou kokardu totiž nosili prakticky všichni svobodní obyvatelé města. A nenávidění majitelé plantáží z řad francouzské aristokracie a buržoazie tu nebyli, neboť si užívali relativně bezstarostného života v Evropě. Bojechtiví gardisté proto potěšeně přijali informaci o skupině rebelujících černých otroků nacházejících se nedaleko od města a s pompou vypochoďovali do bitvy. Zpět a s ostudou přitáhli za několik hodin. Žádné vzbuřené otroky nenašli a jednoho gardistu zastřelil omylem jeho spolubojovník. Protože tento debakl logicky neventiloval revoluční napětí, obrátili se „povstalci“ proti vládnímu establishmentu na ostrově. Ten tvořilo francouzské koloniální zastoupení v čele s guvernérem jakožto vojenským velitelem a „intendantem“ coby hlavou administrativní správy. „Intendant“ pod hrozbou lynče uprchl se skupinou dalších úředníků zpět do Francie. Guvernér čelící organizovanému odporu a politické opozici v podobě revolučního provinčního komitétu se rozhodl opřít se o dosud opomíjenou, a přitom početnou vrstvu obyvatelstva: o *affranchis*.

Jestliže tedy na počátku haitské revoluce měli hlavní slovo běloši, postupně převzali iniciativu svobodní černoši a míšenci. A až pod jejich vedením nabralo povstání masový rozměr! Asi také proto, že svou vzpouru založili na spirituálních základech: 14. srpna 1791 se na místě zvaném Bois Caïman (Les aligátorů) shromáždilo několik stovek otroků z okolních plantáží, aby zde byli svědky posvátného voodoo obřadu (McAlister 2012, 189). Takto si rituál představoval haitský spisovatel a diplomat Stephen Alexis (1949, 26): „[...] Hlubokým a temným hlasem začal boungan [pozn. autora: voodoo duchovní] jménem Dutty Boukman recitovat chvalo zpěv záhuby a svolávat všem černým na pomoc neviditelné síly. [...] Podali mu gazeľu, prase a kozu, které zabil a vyvrhl.

■ Obr. 3 Toussaint Louverture (1743–1803).

Každý přítomný muž pak pomalu přistoupil, vnořil ruce do vnitřností, pozdvihl je a nahlás přislíbil, že raději zhyne, než by byl dále otrokem.“ Jeho popis pokračuje ještě dále, a protože se v něm vyskytuje „nahá sošná panna“, udělá si čtenář jistě sám představu o dalším průběhu. Obřadník popisovaného rituálu Dutty Boukman byl příslušníkem ještě další skryté sociální vrstvy na ostrově: byl vůdcem *maroon* – uprchlých otroků skrývajících se v horách (James 1938, 20). A také pod jejich vlivem začali zemědělství otroci vystupovat proti svým pánům. Útoky však nepřicházely jen ze strany černých. Bělošské obyvatelstvo, a to především *petit blancs*, si za terč revoluční agresivity zvolilo svobodné černochoy a mulaty. Důvodem byl jejich majetek, který mnohdy převyšoval vlastnictví chudších bělochů. Docházelo k rabování, násilnostem a k zabíjení černých majitelů polností. *Affranchis* se proto začali organizovat, a to nejen vojensky, ale i z hlediska právní ochrany svého života a majetku. *Affranchis* s podporou koloniální správy dokonce vyslali emisary do Paříže. Tamní revoluční vláda je utvrdila v nutnosti bránit práva všech občanů francouzské říše, a navíc hrabě Charles de Lameth, který byl jedním z největších vlastníků půdy na Saint-Domingue, vyjádřil vůli po osvobození všech černých obyvatel ostrova.

Vůdcem otroků a *affranchis* se v následujících letech stal černý, ale svobodný nájemce plantáže Toussaint Louverture (obr. 3). Jeho příjmení

„Louverture“ bylo vlastně původně přezdívkou, která podle interpretace současných historiků znamenala „Ten, který otevírá cestu“. Podle jiných však přídomek prostě odkazoval na jeho výraznou mezeru mezi předními zuby. I když *de facto* stanul v čele armády povstálých otroků, on sám o jejich úplné osvobození neusiloval a paradoxně dlouhou dobu deklaroval i loajalitu vůči francouzské kontinentální vládě. O potřebě úplné svobody pro všechny ostrovanů promluvil až v roce 1793, a to v naprosto stejný den, kdy to samé vzbouřencům nabídl sám francouzský vládní zmocněnec.

Louverturova vůdčí pozice byla velmi složitá, takže byl nucen lavírovat a postupně měnit strategické aliance. O to víc je obdivuhodná jeho schopnost zdatně kormidlovat masu černošských ozbrojenců geografickým i politickým prostorem. Především v tom druhém byl opravdovým mistrem, takže dokázal obrátit měnit spojení a nepřátele. Nejdrívě bojoval po boku Španělů a *affranchis* proti Francouzům, poté se spojil s Francouzi proti Španělům a Britům,

následně uzavřel dohodu s Brity a lavíroval ve vztahu k USA, aby se nakonec vrátil k původní válce proti Francouzům a současně i proti svým původním spojencům z řad svobodných černochů a míšenců. V tomto posledním se ostatně zrcadlila jeho neschopnost sjednotit ostrovní povstání či alespoň vybalancovat vztahy k revoltujícím skupinám obyvatel různých sociálních a etnických okruhů. Proto se průběžně musel také potýkat s vážnými rozbroji ve vlastním černém revolučním táboře. Také z tohoto důvodu si cenil oddanosti svých dvou generálů: Jeana-Jacquese Dessalinesa a Henriho Christopha.

Měla-li vzbouřená kolonie přežít, potřebovala ekonomické prostředky. Ty bylo možné získat jedině obnovením produkce na plantážích. Louverture tam proto v letech 1795–1796 dílem argumenty, dílem násilím navracel černé pracovníky a musel následně čelit jejich opakovaným vzpourám. On také stál o návrat původních *grand blancs* z emigrace, protože potřeboval jejich *know-how* produkce a obchodu s pěstovanými komoditami. Francouzský vládní zmocněnec to však odmítl. Na pozici úředníků a administrátorů byli proto dosazeni vzdělaní *gens de couleur* (míšenci), kteří tak do budoucna nahradili v těchto funkcích bělochy.

Po Napoleonově převzetí moci ve Francii se ostrované oprávněně obávali opětovného zavedení otroctví, a proto v čele s Toussaintem Louverturem vyhlásili roku 1801 vlastní ústavu. V ní sice přímo nedeklarovali samostatnost na Francii, ale i tak to vyvolalo okamžitou reakci hrdé prvního konzula. Napoleon Bonaparte se rozhodl vzpurné Saint-Domingue zpacifikovat a poslal tam svého švagra generála Charlese Leclerca v čele expedičního sboru 40 000 mužů (i s místními jednotkami lojalistů a posilami narostla armáda postupně na 80 000 vojáků). Učinil tak bez ohledu na tehdy již těžce nabytou zkušenost, že války se v „Západní Indii“ vedou pokud možno jen na podzim, kdy je nejnížší výskyt komárů přenášejících smrtící tropické choroby. A tato chyba se vyslaným vojákům nijak na místní podmínky připraveným

(více než 5000 mužů kontingentu tvořili Poláci, Rypson 2008, 43) šeredně vymstila! Francouzi se vydolili v lednu 1802 v Cap-Français. Toussaint Louverture se postavil na odpor, ale jeho pozice v povstání už nebyla z nejpevnějších a velitelé černošských vojsk si nepočínali jednotně. Zdá se také, že obě znepřátelené strany byly záhy šokovány mimořádnou brutalitou, s jakou konflikt probíhal, takže se nakonec v květnu 1802 dohodly na míru. Toussaint Louverture uznal francouzské nároky, ale až poté, co sjednal amnestii pro sebe a své generály. Protože však v té době už zdaleka neovládal všechny revoluční jednotky, některé se vzdát odmítly. Toho patrně využil jeden z jeho druhdy nejvěrnějších generálů Jean-Jacques Dessalines, který před Francouzi Louvertura obvinil ze sabotování mírové dohody. Na to byl Toussaint Louverture zrádně zajat a odvezen do Francie, kde roku 1803 ve vězení onemocněl a zemřel.

Vláda Jeana-Jacquese Dessalinesa

Protože bylo brzy jasné, že nakrátko triumfující Francouzi mají skutečně v úmyslu znovu zavést otroctví, obnovil Jean-Jacques Dessalines ozbrojený odpor (obr. 4). V tu dobu už expediční armádu zdecimovala žlutá zimnice, již padlo za oběť 35 000–45 000 osob, a to včetně generála Leclerca (McNeill 2010, 259). Neslýchaná brutalita jeho nástupce vikomta de Rochambeau se paradoxně obrátila proti němu, neboť stmelila ostrovní odpor, takže vzbouřenci uštědřili expedičním silám řadu porážek. Posledního vítězství dosáhl Dessalines v bitvě o pevnost Vertières 18. listopadu 1803, po níž se prořídle francouzské jednotky vzdaly. Z původní armády jich zbylo sotva sedm tisíc a z polské jednotky na ostrově se do Evropy navrátilo jen 15 důstojníků a 150 mužů, což činilo 3 % původního počtu (von Pivka 1974, 8). Saint-Domingue vyhlásilo následující rok nezávislost a Jean-Jacques Dessalines jmenoval sám sebe doživotním generálním guvernérem a v roce 1804 pak císařem l'État d'Haïti – název státu odkazoval na původní domorodé indiánské jméno celého ostrova (Coupeau 2008, 34).

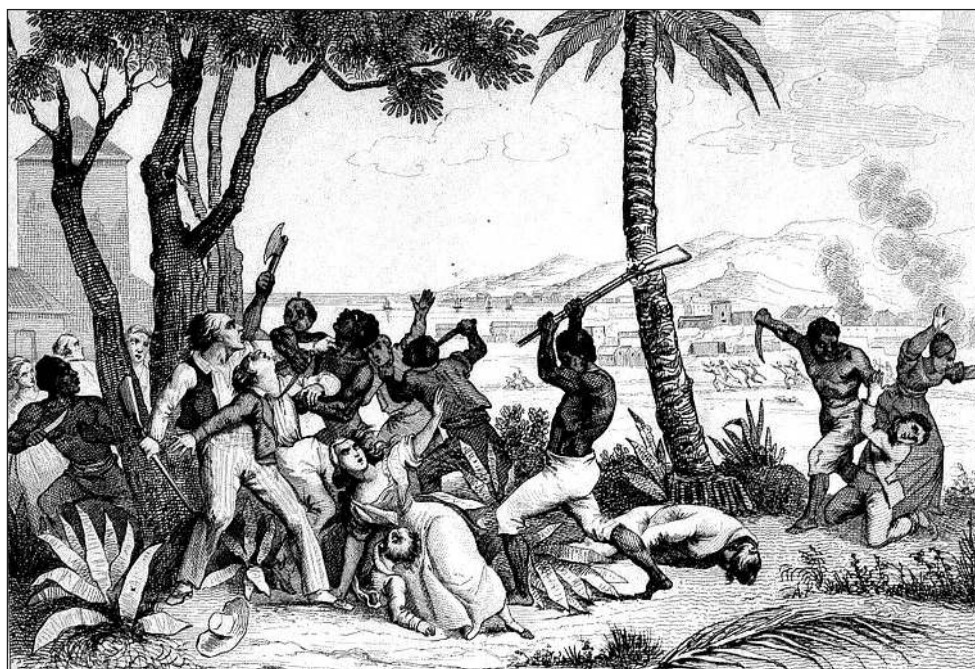

■ Obr. 4 Jean-Jacques Dessalines (1756–1806). Rytina z roku 1806 ho zobrazuje, jak třímá useknutou hlavu.

Císař Jacques I. se snažil obnovit hospodářskou prosperitu ostrova, což však bylo bez znovuzavedení otroctví těžké. Současně dal černý panovník plný průchod své nenávisti k bělochům, zvláště Francouzům, které rozkázal odstranit. Osobně pak objížděl jednotlivé plantáže a města, aby dohlédl na to, že říše Ayti bude nadále obývána jen nebělochy (Popkin 2012, 137). Letopočet 1804 se stal rokem masakru, kdy bylo brutálně usmrceno mezi 3 až 5 tisíci bělochy (obr. 5). Nemilosrdným a ukrutným chováním daleko za hranicemi normality proslul míšenec jménem Jean. Ve spojení s hluboce zakořeněnou místní voodoo tradicí evokoval černým Haiťanům *zombie* bytost, spojující v sobě vlastnosti živého člověka s voodoo spirituálním tvorem *lwa*. Jean Zombie se tak stal předobrazem krvežíznivých zombie tehdejší i současné urbánní mytologie (Lauro 2015, 59–60; Murrell 2010, 82–83).

Dessalines vyhlásil v roce 1805 Imperiální ústavu, v níž byli všichni černí prohlášeni za občany a bílým lidem bylo zakázáno vlastnit půdu. Změna vlastníků plantáží však hospodářství nijak nepomohla. Bez otroků se kriticky nedostávalo pracovníků. Na produkci plantáží však zcela závisela ekonomika země. Dessalines se proto nakonec uchýlil ke stejnému řešení jako jeho předchůdce Toussaint Louverture a nahnal své teď už spoluobčany na pole násilím. Historikové později označili jeho hospodářský systém jako *caporalisme agraire* (agrární militarismus). Bylo vyžadováno, aby se každý černý obyvatel zapojil do budování národa buď jako voják, anebo jako pracovník na plantážích. Podmínky života a práce se přitom *de facto* rovnaly otroctví. Mezinárodní obchod, na němž byl z hlediska akvizice naprosté většiny komodit ostrov závislý, se samozvaný císař snažil podněcovat výhodnými podmínkami ve prospěch Anglie a Spojených států a naopak na úkor Francie.

Zbylí Francouzi mezitím uprchli na španělskou stranu ostrova. Dessalines a jeho generál Henri Christophe se za nimi vydali v čele impozantní armády 20 000 mužů, jež asi dvacetinásobně převyšovala počet španělských a zbylých francouzských vojáků, kteří se zabarikádovávali

■ Obr. 5 Vyobrazení masakru bělochů na haitské plantáži z roku 1804.

v hlavním městě východní části ostrova. Kolos černošských ozbrojenců pak doslova převálcoval všechno v okolí. Běloši z osad byli zabíjeni či odvezeni, zvláště dobře je popsán masakr ve městě Moca. Gaspar de Arredondo y Pichardo zapsal, jak zde bylo 40 dětí pozabíjeno v kostele a jejich těla ponechána v presbytáři (de Arredondo y Pichardo 1805). Kolik lidí bylo tehdy zavražděno, není přesně známo. Odhaduje se, že obětí byly až desítky tisíc, což v poměru k nevelkému počtu obyvatel španělské části ostrova tragický rozměr genocidy zvětšuje.

Černý král Henri Christophe – předstírání evropské monarchie v podmínkách karibského ostrova

Jean Dessalines neboli císař Jacques I. byl za nejasných okolností zavražděn 17. října 1806 v průběhu komplotu, který proti němu (zřejmě) zosnovali jeho bývalí stoupenci Alexandre Pétion a Henri Christophe. Zaměříme se nyní na posledně jmenovaného, protože ambiciózní a nepokrytě mocichtivý muž jménem Henri Christophe je ten, jehož proměna z otroka umývajícího nádobí v despotického vládce se výrazně zapsala i do materiální kultury ostrova. O Henriho životě před tím, než se angažoval v haitském povstání otroků, se

toho příliš neví. Narodil se patrně na ostrově Grenada jako potomek otrokyně a svobodného muže. Kdy a jak se dostal na Saint-Domingue, není jasné. S určitostí tam pracoval jako umývač nádobí a číšník v hotelu v Cap-Français, což bylo hlavní a největší město této francouzské kolonie. Je však pravděpodobné, že vystřídal i další zaměstnání a že se možná dokonce v roce 1779 jako mladý bubeník zúčastnil bojů ve francouzském kontingentu angažovaném v americké válce za nezávislost. V každém případě se někde válečnému řemeslu naučit musel, protože na počátku revoluce 1791 působil jako jeden z předních důstojníků armády revolučního vůdce Toussainta Louverture. V této roli zdatně sekundoval i Jeanu Dessalinesovi. Christophovo jméno je v té době spojováno právě s výše popsanou krvavou genocidou ve východní, španělské části ostrova. Jak už bylo nicméně řečeno, Henri Christophe nakonec pocítil, že mu císař Jacques I. stojí v cestě, a proto se ho neváhal zbavit. Na rozdíl od spoluspiklence Alexandra Pétiona neměl přitom Henri Christophe ani špetku zájmu o demokratickou formu vlády, takže se ti dva brzy rozešli. Christophe se přesunul s početnou frontou svých stoupenců na sever ostrova, kde vyhlásil samostatný Haitský stát. Sám pro sebe vytvořil titul „prezident a generalissimus pozemních a námořních sil Státu Haiti“. Pétion se

■ Obr. 6 Henri Christophe (1767–1820).

mezitím prohlásil prezidentem Republiky Haiti na jihu, kde mu zdánlivě sekundoval generál Jean-Pierre Boyer. Tím bylo Saint-Domingue rozpolceno ve dvě a původní rivalita mezi severem a jihem ještě více prohloubena (James 1938).

V roce 1811 změnil Henri status severního státu na království a sebe nechal korunovat na krále s úplným titulem „Henry, z boží vůle a podle ústavního práva král Haiti, vládce Tortugy, Gonâve a dalších blízkých ostrovů, ničitel tyranie, obnovitel a patron haitského národa, tvůrce mravních, politických a vojenských úřadů, první korunovaný monarcha Nového světa, obránce víry, zakladatel Královského vojenského řádu St. Henry“ (obr. 6). Král Henry (který se začal psát podle anglické gramatiky a svým jménem nechal pojmenovat kdec: nový zákoník, stavby, sídla) se historicky projevil jako velikašský, absolutně nelítostný

■ Obr. 7 Nová mince gourde, kterou dal Henry Christophe razit. Vystaveno v Bode-Museum, Berlin.

a navýsost ambiciózní vladař. Jeho velkým cílem se stalo získání respektu ze strany světových velmocí (Bellegarde-Smith 2008). Průběh revoluce na Haiti ho přesvědčil, že vojenská vítězství k tomu nestačí, protože v očích Francouzů, Angličanů či Španělů zůstával on i jeho lid pouhými vzbouřenými otroky bez morálky a kultury. Dospěl k rozhodnutí, že klíčem k uznání nového národa a státu je jeho „civilizování“, což v pojetí Christopha znamenalo napodobení evropských vzorů. Černý král byl přesvědčený, že musí od základu změnit místní společnost, a to především s důrazem na její elitu. Proto král Henry stvořil propracovaný systém ostrovní nobility, který otevřeně kopíroval zavedené evropské systémy. Haitská šlechtická nomenklatura zahrnovala čtyři prince, osm vévodů, dvaadvacet hrabat, čtyřicet baronů a čtrnáct rytířů. Pokud bylo královským záměrem získat prostřednictvím nové šlechty respekt kontinentu, tak byl efekt bohužel opačný. Evropská aristokracie měla z titulů legraci a označení „haitská šlechta“ se stalo synonymem pro rychlokvašenou, takzvaně urozenou třídu. Svou roli v zesměšnění černé nobility sehrály nechtěně i vlastní tituly, které zahrnovaly např. vévodu z Marmelády a hraběte z Limonády (Griggs – Prator 1952). Ve skutečnosti však byly Marmeláda i Limonáda reálnými názvy sídel na Haiti a dané tituly byly proto zcela racionální. „Všechna černošská láska k nádherné podívané a ostrým barvám vzplála na jeho dvoře jako ohňostroj. Napoleon a Josefína nikdy neviděli tak purpurové uniformy, tolik zlatých prýmků a tak fantastická pera, jaká nosili černí šlechtici a jejich černá suita v trůnní síni černého krále“ (Haliburton 1963, 41). Každý titul měl právo vést dědičný erb a pro tyto účely byl zřízen zbrusu nový heraldický úřad, který stvořil originální erbovní znaky. Ty sice dodržovaly pravidla heraldiky, ale např. za obecné figury byli často využiti různí místní ptáci (převážně hrabaví) a i jiná typicky karibská zvířata. Spolu s tituly obdrželi šlechtici i funkce u dvora, což bylo rovněž heraldicky znázorněno: např. v erbu nového barona ze Sevelinge se objevila knihovna s 24 svazky, protože dotyčný zastával pozici Královského knihovníka. Není asi třeba

dodávat, že jak „knihovník“, tak i jeho král byli zcela negramotní.

Tento nedostatek si Henry Christophe zřejmě bolestně uvědomoval, a proto se to rozhodl změnit na celostátní úrovni. Svůj záměr o povznesení haitského národa konzultoval písemně s řadou evropských a amerických abolicionistů (Conerly 2013, 12). Chtěl vytvořit vzdělaný národ, který by se úrovní školních znalostí rovnal zemím Evropy. Usiloval proto o získání britských učitelů se znalostmi tehdy progresivního Lancasterova systému vzdělávání, což se mu však nedařilo. Pozval proto alespoň křesťanské misionáře, aby zde otevřeli školy, a stal se tak prvním panovníkem v Novém světě, který přímo inicioval vzdělávání svých poddaných.

Henry dále provedl měnovou reformu a v roce 1813 zavedl nové platidlo *gourde* (tykev), které nahradilo stávající francouzské koloniální peníze. Princip finanční nápravy byl dosti originální: Henry prohlásil všechny rostoucí tykve na polích za státní majetek, nechal je shromáždit a pak prodávat zpět rolníkům. Výtěžek z akce byl nakonec směněn s Brity se ziskem. Z toho dal razit nové mince *gourde*, které zobrazovaly panovníkův portrét s vládcovskými insigniemi ve stylu římských císařů (obr. 7).

Upadající hospodářství strádající během válečných let bylo třeba reformovat. Protože se jednalo téměř výhradně o zemědělskou produkci, měl král na výběr vlastně jen dvě možnosti. Buď mohl půdu přerozdělit mezi lidi a vybírat poplatky formou daní, jako to udělal jeho jižní mocenský protihráč Alexandr Pétion, anebo obnovit otrockou práci na plantážích. Nepříliš překvapivě si vybral to druhé, s tím, že k násilné práci nutil lidi nejen v zemědělství, ale i při realizaci svých kolosálních stavebních projektů. Výsledek se dostavil a zemědělská produkce výrazně vzrostla, takže on osobně i celá imperiální administrativa rychle bohatly. Hlavním odběratelem haitských komodit se staly Spojené státy, které zrušily ostrovní embargo, a navíc v roce 1812 zahájily válku s Anglií, což obchodní poptávku ještě zvýšilo (Coupeau 2008, 47–50).

Ukazatelem civilizační proměny Haiti se staly právě zmíněné okázalé stavby v evropském stylu. A to ne stavby ledajaké! V touze přiblížit se kontinentální elitě i v oblasti reálií materiální kultury nechal Henry I. najatými architekty vybudovat šest zámků a osm paláců. Z nich se ovšem naprosto vymykal jeho osobní palác u města Milot, postavený ve stylu honosného renesančního letního sídla (**obr. 8**). Stavba byla dokončena roku 1813 a uchvácený král ji nazval Sans-Souci (Bezstarostnost). Palác s padesáti pokoji byl veskrze nádherným dílem, vyzdobeným a vybaveným v nejvyšším soudobém standardu. Ke vchodu v překrásném průčelí se stoupalo po dvojitěm schodišti, podlahy byly mramorové a mozaikové, stěny pokrýval mahagon a v okolí se rozkládaly zahrady. Ačkoliv sám král byl přesvědčeným vyznavačem *voodoo*, nepovažoval za překážku stanovit katolickou víru za státní náboženskou doktrínu. Proto se také součástí Sans-Souci stala velká kruhová kaple, kde se králův dvůr účastnil bohoslužeb. Palácový komplex na první pohled evokoval francouzská šlechtická sídla a trůnní sál svou okázalostí předstihoval Versailles. Sans-Souci bylo vzdálené asi hodinu a půl příkré cesty od jiné Christophovy stavby, která monumentalitou naprosto předčila cokoliv, co bylo v koloniální historii Západní Indie zbudováno. Citadela Henry (**obr. 9**). Masivní pevnost vyprojektovaná evropskými architekty a zbudovaná otrockou prací snad až dvacet tisíc Haitanů ve výšce 910 metrů nad mořem. Tohoto mastodonta fortifikační architektury nazval král příznačně svým jménem. Stěny dodnes stojící ohromné množství děl různých kalibrů. Pro ty byly k dispozici doslova hory střeliva: „*Tuny nábojů tu leží všude nakupeny v kovových bromaďách a je jich tu dost pro nepřetržitou*

■ **Obr. 8** Palác Sans-Souci, který byl zničen zemětřesením v roce 1842. Foto D. Moise.

dělovou palbu, která by trvala celé týdny. Přímou za bránami jsem objevil prostor o deseti čtverečních metrech, hustě nacpaný do výše asi půldruhého metru koulemi do čtyřpalcových děl. Leží tu více než osmdesát tisíc nábojů na jediném místě. Je jich tu však ještě nejméně o milion víc a to není nijak přehnaný odhad. Všechny je sem do výše jednoho tisíce metrů nanosily ženy v košících na hlavách. Všude v pevnosti, kam padne váš pohled – na předprsích, na ochozech, v dlouhých uličkách, na porostlých úbočích – všude jsou tisíce důkazů, že Christophe byl posedlý myšlenkou mít víc děl a víc nábojů“ (Haliburton 1963, 49). Dělové hlavně a střelivo tvoří memento strachu černého krále. Henry se totiž zoufale obával vojenské intervence Francie, a právě proto dal Citadelu Henry zbudovat, aby poskytl útočiště institucím království i své osobě v době války. Přestože byla citadela nepřetržitě budována celých patnáct let, dokončit se ji nepodařilo. I tak ovšem drží primát největší pevnosti Ameriky, která se ovšem nikdy žádného boje neúčastnila. Je historickým paradoxem, že se Napoleon Bonaparte pod dojmem katastrofálního neúspěchu expedičních sil generála Leclerca na Saint-Domingue vzdal expanzivní politiky v Americe, takže na další invazi na Haiti nejen ani nepomyslel, ale dokonce v roce 1803 prodal Spojeným státům kolonii Louisianu.

V prvních letech své vlády měl Henry širokou podporu obyvatelstva ostrova, což znamená, že za ním stály obě do značné míry nesourodé sociální třídy, jež byly současně i etnickými jednotkami svého

druhu: černí a míšenci. Král si toho byl vědom a svá rozhodnutí diplomaticky uzpůsoboval tak, aby vyhovovala oběma stranám. Postupně se však tato snaha vytrácela a úměrně tomu narůstala tyranie a svéhlavost. Henry postupně přestával věřit dvorským hodnostářům i důstojníkům armády. Čím dále více se také obával atentátu. Společnost stmelená nejprve revolučním odporem vůči cizincům a potom snad ještě nějakou dobou chlácholená propagandou a udržovaná vcelku despotickým režimem se začala rozkládat a bouřit. Nenávist černého lidu vůči králi a režimu, který zosobňoval, byla kolem roku 1820 přímo hmatatelná. Stejně tak své nepřátelství špatně skrývali i míšenci a v neposlední řadě také novopečená šlechta. Musíme mít na paměti, že v jejich případě šlo o bezskrupulózní muže, kteří svého postavení dosáhli jednáním daleko za hranicemi běžné morálky.

■ **Obr. 9** Citadela Henry (dnes Citadela Laferrière). Foto SPC Gibran Torres, Armáda Spojených států.

Henryho despotická vláda se jim zajídala, protože jim bránila v naplňování vlastních ambicí. Vůdcem zatím skrytě konspirujících šlechticů a armádních důstojníků se stal vévoda z Marmelády, který začal v Cap Henry (dříve Cap-Français a dnes Cap-Haïtien) připravovat puč s cílem svrhnout monarchii a nastolit republiku. Celkové společenské napětí dosáhlo bodu, kdy stačil jen malý impuls, aby se silou udržovaný řád kompletně rozpadl. Tím spouštěčem se stal fyzický handicap panovníka způsobený mrtvicí, která ho postihla na mši 15. srpna 1820. Dvorní lékař Duncan Steward po vyšetření konstatoval úplnou paralýzu pravé části králova těla.

Konec vlády Henryho I.

Velmi neblahé pro krále bylo, že k jeho kolapsu došlo na veřejnosti, a tudíž se zpráva o tyranově nemohoucnosti šířila po ostrově. Události dostaly spád v říjnu, kdy se vzbouřila vojenská posádka v Saint-Marc a jednotky, které měly vzpouru potlačit, se včetně důstojníků k rebelům přidaly. Revolta začala propuknout naplno. Generálové v Cap Henry si veřejně strhali z prsou řád St. Henryho a s voláním „*Pryč s králem!*“ ho rozdupali v prachu. Do čela vzbouřenců se očekávaně postavil Marmeláda a vyrazil k Sans-Souci, takže 7. října se rozlícený dav nacházel už jen tři míle od paláce. Následující den se král Henry připravoval k odporu v čele své elitní jednotky Královských Dahometů (v origin. Royal Dahomets). Byli to vojáci panovníkem speciálně vybraní v domorodém africkém státu Dahomey a v poslušnosti udržovaní krutou disciplínou. Traduje se, že aby si udržel jejich respekt, pokusil se ochrnutý imperátor před nastoupenými vojáky nasednout na koně. To se mu ale nepovedlo a on upadl do prachu... Vojákům se tváře krivily posměšným výrazem. Ponížený Henry si musel uvědomit, že je nevyhnutelně všemu konec. Nechal se odnést do paláce a v osamění svých komnat se pistolí střelil do srdce. Na nerozeznatelném pomezí mezi historií a legendou se přitom nachází informace, že kule, kterou nabil svou zbraň, byla ulita ze stříbra (Monfried 1963). V každém případě jde o široce rozšířenou verzi, která snad dala historický základ

představě o schopnosti stříbrných střel likvidovat zlo.

Ještě tu samou noc, kdy se nelítostný dav vzbouřenců dostal k branám Sans-Souci, odnesli baron Dupuy, královna Marie-Louise a její dvě dcery tělo Christophy tajně do Citadely Henry. Zde ho pohřbili možná promyšleně, možná v náhlém popudu okolností do stavební jámy plné vápna, které pak po ztvrdnutí vytvořilo nezníčitelnou hrobku. Příběh otroka, který se stal králem, skončil.

Etnohistorický skeč ilustruje, jak se sociální třída v materiální kultuře neviditelná může rázem stát nositelem hmotných ikon, kterými účelově manipuluje svou vlastní sociální identitu. Kopírovaným vzorem se v případě Haiti stala šlechtická móda kontinentální Evropy, což zahrnovalo celou řadu kulturních okruhů včetně oblékání, výzdoby a architektury. Společným jmenovatelem je přitom styl, což je téma archeologicky i antropologicky propírané dlouhou řadou let (shrnuje např. Conkey 1990). Vzor, který daný příklad ukazuje, je přitom prostý: přítomnost cizího stylu uprostřed kulturně jiného prostředí automaticky neznamená, že i jeho nositelé nebyli domácího původu. „Francouzské“ zámky na ostrově v Karibiku nejsou dokladem přítomnosti kontinentální šlechty, stejně jako masivní pevnost v místních horách nebyla základnou koloniální armády. To jen bývalí otroci doufali, že budou-li kopírovat život evropské šlechty, získají novou identitu a respekt velmocí. Bylo to však stejně naivní, jako když Melanésané marně čekali na *cargo*, které nikdy nedorazilo.

Použitá literatura

Alexis, S. 1949: Black Liberator: The Life of Toussaint Louverture. New York.
Bellegarde-Smith, P. 2008: Review of Clive Cheesman, ed. 2007. The Armorial of Haiti: Symbols of Nobility in the Reign of Henry Christophe. London, 143–146.
Conerly, J. Y. 2013: “Your Majesty’s Friend”: Foreign Alliances in the Reign of Henri Christophe. A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of the University of New Orleans. University of New Orleans. <http://scholarworks.uno.edu/td/1625/> přístup 17. 10. 2017.
Conkey, M. W. 1990: Experimenting with style in archaeology: some historical and theoretical issues. In: M. W. Conkey – C. A. Hastorf (eds.), The uses of style in

archaeology. New directions in archaeology. Cambridge, 5–17.
Coupeau, S. 2008: The History of Haiti. Westport and London.
de Arredondo y Pichardo, G. 1805: Memoria de mi salida de la isla de Santo Domingo el 28 de abril de 1805, en Bicentenario del degüello, página 70, Vetas Editoriales, Santo Domingo. <http://archivodeorbe15.blogspot.cz/2009/02/historia-de-mi-salida-de-la-isla-de.html>, přístup 15. 10. 2017.
Griggs, E. L. – Prator, C. H. (eds.) 1952: Henry Christophe & Thomas Clarkson; a correspondence. Berkeley.
James, C. L. R. 1989: The Black Jacobines. Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution. New York.
Keegan, W. F. 1996: West Indian Archaeology. 2. After Columbus, Journal of Archaeological Research 4, 265–294.
Hrnčíř, V. – Květina, P. 2016: Archeologické poznání otroctví, Archeologické rozhledy 58, 431–476.
Lauro, S. J. 2015: The Transatlantic Zombie: Slavery, Rebellion, and Living Death. New Brunswick – New Jersey – London.
McAlister, E. 2012: From Slave Revolt to a Blood Pact with Satan: The Evangelical Rewriting of Haitian History, Studies in Religion / Sciences Religieuses 41, 187–215.
McNeill, J. R. 2010: Mosquito Empires: Ecology and War in the Greater Caribbean, 1620–1914. Cambridge – New York.
Monfried, W. 1963: The Slave Who Became King: Henri Christophe, Negro Digest, Vol. XII, No. 12, October.
Murrell, N. S. 2010: Afro-Caribbean Religions: An Introduction to Their Historical, Cultural, and Sacred Traditions. Philadelphia.
Posnansky, M. 1984: Toward an Archaeology of the Black Diaspora Journal of Black Studies 15 (2), 195–205.
von Pivka, O. 1974: Napoleon’s Polish Troops (Men-at-Arms). Reading.
Wiessner, P. 1983: Style and social information in Kalahari San projectile points, American Antiquity 48 (2), 253–276.

Summary

The Slave who Became King

The article describes the political and social situation in Haiti at the turn of the 18th and 19th centuries. At that time a rebellion against the contemporary colonial regime took place. During the rebellion certain layer of inhabitants with African roots turned from being slaves to leaders of society. The aim of the article is to point out the possibility of purposeful manipulation of social identity with material culture by the socially and politically powerful. The local ruler Henri Christophe (1767–1820), originally a slave washing dishes in a hotel, became in 1811 a king of the north part of the island and subsequently sought to gain respect in European and American states. He hoped to achieve this by copying the material and spiritual examples of Continental nobility (especially the French one). Although he did not reach this goal the time of his reign has left in Haiti material remains which we would, without the knowledge of the ethno-historical context, be connected to Europeans.

Petr Květina, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., adresa: Letenská 4, 118 01 Praha 1, e-mail: kvetina@arup.cas.cz